

52. Adler 1911. október 2-án született Pozsony mellett, ahol anyja látogatóban járt Nürnbergből. A náciizmus uralomra jutásával 1933-ban Csehszlovákiába menekült, és amikor 1939 elején ezt az országot is feldarabolták, Lengyelországba szökött. Lengyelország meghódítása után Adler egy évet az oroszok által megszállt Lvovban töltött, aztán a következő két és fél évet Vilna, Bialystok és Varsó gettóiban, illetve illegálisban, árja papírokkal. Ő a szerzője a *Gesänge aus der Stadt des Todes* c. Vlnában és Varsóban írt versgyűjteménynek. Bevették az ún. Kasztner-csoportba, mely 1944. június 30-án hagyta el Budapestet, és túlélte a háborút. Személyes közlés, 1975. február 10.

53. Gideon Hausner: *Ítélet Jeruzsálemben*. Európa, Bp., 1984, 371. o.

54. Egyikük Franz Fritsch volt, egy egyenruhagyártó vállalat igazgatója. Miután a Gestapo elbocsátotta állásából a zsidók iránt tanúsított jóindulatú magatartása miatt, Fritsch illegálisba vonult, holland igazolványokat használva. Egyike volt a Budapestre vezető szökési útvonalak fő szervezőinek. Adler fent idézett személyes közlése.

55. Stern Samu visszaemlékezését közli: Schmidt Mária: *Kollaboráció vagy kooperáció* (Minerva, Bp., 1990. idézett rész: 59–60. o.) Kiemelés tőlem – R. L. B.

56. *The Reminiscences of Béla Fábán*. Columbia University, Oral History Research Office, 79. sz., New York, 1950. november–1951. január, 439. o.

57. Rudolph (Rezső) Kasztner: *Der Bericht des jüdischen Rettungskomitees aus Budapest, 1942–1945*. Va'ath Ezra Ve'Hazalah be Budapest, Basel, 1946, XIII:191. o. (sokszorosítás). E jelentés megszerkesztett változatát adták ki *A Kasztner-jelentés* (Der Kasztner-Bericht) címmel.

58. *Der Kasztner-Bericht*, 21. o.

59. *Uo.*, 26. és 37. o.

60. Ministries Case. 4. bíróság, II. eset, 1948. március 19-i ülés, 3622. sz. átirat.

61. A Magyar Cionista Szövetség és a Mentőbizottság de jure feje 1942 és 1945 között Komoly Ottó volt. Komolyt azonban meglehetősen háttérbe szorította Kasztner, aki átvette a Mentőbizottság de facto vezetését. Bővebben lásd a 29. fejezetben.

62. Ministries Case, 3651–3652. o.

63. Ben Hecht: *Perfidy*. Julian Messner, New York, 1961, 59–60. o. Hecht vezetője Kasztner vallomásáról erősen tömörített. Kasztner 1954. február 18-i teljes vallomását lásd Jeruzsálem Körzeti Bíróság, 124/53. bűnügy, YIVO Institute for Jewish Research, New York, 221 M film 2, 9. tekercs (héber nyelven).

64. Amikor Tamir megkérdezte Kasztnertől, hogy kolozsvári tartózkodása idején tisztában volt-e „az Auschwitzba való deportálás igazi jelentőségével”, lakonikusan azt felelte, „tisztában voltam”. Hecht, *i. m.*, 112. o. Kasztner Tamir által történt 1954. március 1-jei kihallgatásának eredeti jegyzőkönyvét lásd Jeruzsálemi Körzeti Bíróság, 124/53. bűnügy, YIVO, film 221, tekercs 2, 44.

65. Danzignak és Hermann-nak a Grünwald-Kasztner-ügy 1954-es jeruzsálemi tárgyalásán elfoglalt álláspontjáról néhány részlet megtalálható a 29. fejezetben.

66. Hecht, *i. m.*, 117–118. o. A Kasztner-transzportról szóló, 1946. február 10-i keltezésű beszámolójában Glatz Zoltán azt állította, Fischer József tudta, hogy a magyar transzportok nem Kenyérmezőre mennek, ahogy a zsidó tömegekkel megpróbálták elhítenni. A veje tájékoztatta a transzportok valódi úti céljáról. Yad Vashem Levéltár, M-20/95.

67. Erich Kulka szerint, akit 1942 októberében vittek Auschwitzba, miután 1940 óta Dachauban és Neuengammében sánylódott, és aki tagja volt az auschwitzi földalatti mozgalomnak, 280 szökési kísérletet jegyeztek fel Auschwitz fennállása alatt, és